

REMEMBER

Scriitorul, pentru care valuri de lume – demnitari, confrăți, artiști și anonimi cititori, desigur – inundaseră cimitirul evreiesc Filantropia, în acea după-amiază de 30 mai 1945, ca să aducă un ultim omagiu dispărutului, merita cu vârf și îndesat ampla manifestare de simpatie. Mulți din cei prezenți vor fi venit dintr-un impuls compensator, pentru a demonstra cât de mult regretă lungul și de nedreptăți comise față de Mihail Sebastian și pentru a da o replică tuturor încercărilor de discreditare, practic de a-l îngropa de viu, ca scriitor, încă de la apariția romanului *De două mii de ani*, în 1934. Ce-a fost atunci a semănat cu o cabală, parcă pusă la cale printr-o înțelegere subită între extremiștii opiniilor publice, decizi să scoată din competiție un redutabil adversar al discriminărilor și abuzurilor pe seama demnității individuale, a dreptului de gândire și exprimare liberă, primejduite de către furibunde tendințe colectiviste, bezmetic întreținute de la dreapta, ca și de la stânga. Până a cădea victimă legiferărilor rasiste, eliminat din Barou, scos de la Fundații, împiedicat să-și mai exercite profesiunea cu condeii în mână, în schimb trimis la lopată să rănească nămeții de pe arterele de circulație ale Capitalei, s-a încercat subminarea prestigiului intelectual, pe merit dobândit de Sebastian. I s-a lipit eticheta de „huligan”, exact de unde era mai puțin de așteptat, într-o notiță strecurată anonim la „Viața Românească” – e drept, după ce el decretase ceva mai înainte, cam de sus, ușor arrogant, decesul bătrânei reviste. La învălmășeală, între loviturile sub centură date de naționalistul N. Roșu și invectiva înveninată venită din partea lui I. Ludo, managerul revistei evreiești „Adam”, rămăsese suficient spațiu manevrelor de ostracizare, prea puțin camuflante, cum a procedat Petre Pandrea, pus pe lichidări de conturi în „Adevărul literar și artistic” (*D. Mihail Sebastian între umilință și impertinență*, numărul din 9 septembrie 1934), dovedind încă din titlu dorința răzbinării împotriva celui ce îi retrăsese intransigent creditul moral (cf. „Cuvântul”, la 2 apr. 1932, un cursiv corosiv, dar mai ales, la 13 ale aceleiași luni, devastatorul foileton: *Cuvinte la o trădare*) Inculparea furibundă a romanului *De două mii de ani* și, implicit, a autorului, a continuat pe teme adesea contradictorii. S-a mers până la contestarea autenticității vocabularului, a expresivității stilistice, împotriva evidentelor calități confirmate de succesul la public. La un semnal dat de Nichifor Crainic, s-a pornit o perfidă campanie contra „stricătorilor” de limbă, firește toți evrei: Peltz, Benador, Călugăru, Sebastian. E uimitor să constăți, astăzi, că Ovidiu Papadima a riscat să intre în jocul stigmatizărilor șovine, cerând expulzări, interdicții, scoaterea din circulație a autorilor prost cotați la capitolul „purității” sângelui. Încă și după dispariția urgisitului prozator, *De două mii de ani* a cunoscut, decenii fără întrerupere, regimul punerii sub obroc. Pe coperta îngrijit legată a exemplarului din ediția 1946, păstrat la Biblioteca Academiei, rezistă timpului o etichetă special aplicată, cu inscripția *secret*, ceea ce însemna indezirabil, funest, reacționar. Până la prăbușirea totalitarismului de tristă amintire, firește că romanul n-a mai fost reeditat și nici nu s-a mai vorbit despre el. Întâiul gest de normală reabilitare era întreprins de Matei Călinescu, la numai câteva luni după marea răsturnare. Din exilul său american, destina „României literare” o distincție exegetică menită să deschidă noi orizonturi interpretative, în spiritul acelei „poetici a relecturii” cu care profesorul de la Bloomington este faimos între comparații contemporani. Imediat, Editura „Humanitas” (1990), apoi o alta din Brașov (1991), în fine „Hasefer” (2003) au pus în circulație tiraje succesive, totuși insuficiente, de vreme ce titlul nu e de găsit în nici o librărie, nici să tragi cu pușca.

Pe fondul variatelor adversități conjugate în vederea eliminării sale din lumea literară, chiar ajuns la apogeul carierei, fără a se ține seama cât spirit critic desfășura, promotor și garant al valorilor cu adevărat competitive, fie că pleda pentru Hortensia Papadat Bengescu (a cărei europenitate o susținea încă din 1929), fie că îl propulsa în prim plan pe oproșitul de soartă M. Blecher, este perfect legitimă ieșirea din țatăni a lui Mihail Sebastian în acea scrisoare (din 1939, nu '36, cum greșit era datată în „Manuscriptum”, 4/1978), aproape manifest, trimisă lui Petru Comarnescu spre a protesta că i se neagă buna credință, cumpănită mândrie de a interfera, suplu, lucid, inconfundabil (e drept, deseori și incomod) în angrenajul spiritualității pe pământ românesc. Tonul exasperat corespunde exigențelor cu care ia în considerare în *Jurnal* (abia postum și foarte târziu pus la îndemâna cititorilor fideli), substanța romanului între celelalte compartimente ale creației sale originale. Nota în toamna lui 1936: „Am recitit zilele trecute unele pagini din *De două mii de ani*. Voi mai scrie vreodată un lucru egal de grav?”. Peste doi ani, în febra debutului ca autor dramatic, avea grijă a nu cădea pradă euforiilor disproporționate sau, invers, rigorilor față de actori rău plasate: „Poate voi avea de apărut în viață lucruri mai grave. Sper că și în cariera mea de scriitor îmi sunt rezervate bălăii mai onorabile. Între cazul *De două mii de ani* și cazul *Jocul de-a vacanța* sunt totuși diferențe pe care nu am dreptul să le uit. Acolo era vorba de ceva care mă angaja cu propria mea viață...”. Sintagma „cu propria mea viață” sună cumva patetic. Cum altfel, când era vorba de fibre constitutive ale ființei sale, cristalizate pe două planuri îngemănate, omogene, definitorii? Pe de o parte, apoteoza Dunării, simbol inalienabil al fixării într-o matcă ce-i asigura calmul, liniștea lăuntrică pentru a examina, pe de altă parte, reperiile unei genealogii, dacă nu foarte îndepărtate în timp, încărcate de reverberații vecine mitului. Pe cât se refuză

sentimentalismului, pe atât caută concretețea edificatoare a situațiilor simbolice, de natură să pledeze obiectiv „cauza” scriitorului. Din atare perspectivă, un relief special capătă episodul întâlnirii în tren cu bătrânul anticar, prototip al „evreului rătăcitor”. E de reținut că exact aceste pagini alege scriitorul, în ajunul lansării romanului pe piață, ca să însoțească interviul acordat lui Camil Baltazar pentru revista „Reporter”, când ține să se separe, tranșant, de prefata aducătoare numai de blam. Iși declară răspicat insatisfacția față de disputa teologală invocată de Nae Ionescu, abil în mânăuarea sofismelor, însă fără a da răspuns la întrebările ce frământă pe eroul cărții (niciodată numit, dar transparent asimilat cu experiențele de viață ale lui Iosif Hechter, alias Sebastian), obsedat de căutarea identității, în contextul vremurilor sumbre, dramatic tulburate de antisemitism.

Cu trecerea timpului, disputele iscate de roman s-au mai stins, însă nu de tot, nu definitiv. Petre Manoliu reaprindea scânteia gâlcevei, la „Credința” prin 1936, iar ostracizarea pe temeiul „trădării” rămăsese intactă în anumite cercuri iudaice, în pofida înșeși invaziei nemaipomenite de la Filantropia. N-ar fi exagerat să se vorbească de un boicot, de vreme ce gazete reprezentative pentru mentalitatea evreiască au evitat să acorde măcar câteva rânduri dispariției de un absurd uluitor (așa a procedat „Mântuirea” lui Zissu). La capătul unui an de la moartea lui Sebastian, Ury Benador semnala împrejurări absolut paradoxale, în periodicul „Unirea” (vineri, 31 mai 1946): „...iată-l pe sfiosul copil al liniștitului târg dunărean și al modestei case evreiești, cultivând cercurile celei mai înalte aristocrații intelectuale, financiare și politice. Cultivându-le și fiind cultivat în copil alintat și în exemplar de rasă, scriitor. Și iată-l pe el, fierbintele evreu, numai freamăt în fața unui vers în idiş sau a unei melodii sinagogale, pe el, evreul preocupat de toate aspectele problematice evreiești – și preocupat în evreu integral – iată-l, apărând sau părând, înstrăinat de neamul său. La fel cum, admirabil cap limpede și sensibilă mână pe pulsul vremii, el activează alături de oameni deveniți noțiuni în legătură cu lumea cea nouă. Totuși, trece drept fără aderență în această lume și vreme. Până acolo, încât moartea sa este în primele zile ignorată”. Oprobiul viza, evident, presa comunității. Comunitate, gata să uite cum împicinatul lua cuvântul la adunarea cercului „Libertatea”, ca să pledeze pentru ajutorarea intelectualilor evrei șomeri, la 23 martie 1940; erau de față Peltz, Benador iar dezbaterile au fost conduse de dr. W. Filderman, după informații din „Renașterea noastră”. Alte informații deopotrivă de grăitoare se află în arhiva Aderca, depusă la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, scrisori despre un proiect de revigorare a unei instituții teatrale evreiești, pentru punerea căreia pe picioare Sebastian convenea să furnizeze un generos concurs de consilier, bizuit pe experiența analistului hârșit al vieții (și... culiselor) din teatrul românesc. Și nu numai, căci să nu uităm atenția acordată de el teatrului din Vilna, cu verificabile înrăuriri, la noi, până târziu. În materie de repertoriu, a nu omite că *Potopul*, prelucrat de autorul *Stelei fără nume*, se făcuse, foarte probabil pe un text jucat de echipa din Vilna, în toamna lui 1925 (vezi Israil Bercovici: *O sută de ani de teatru evreiesc în România*). Din aceleași surse, circulau unele referințe la o primă tentativă juvenil-redacțională a lui Sebastian de a se acomoda cu cerințele gazetărești printre echipierii foii preponderent sioniste „Știri din lumea evreiască”. Cine cotrobăiește în colecția „Știrilor...” găsește la 9 februarie 1929 un articol care trădează preocuparea timpurie a viitorului romancier pentru modul de a implica exponenți ai lumii evreiești în trama unei

naratiuni epice, reflectând la antecedente oferite de Proust. Însă zvonurile plasează mai devreme colaborarea lui Sebastian, și anume cu un comentariu despre o expoziție a pictorului M.W. Arnold. Există un asemenea exercițiu de cronicar plastic în numărul de la 27 nov. 1927, continuat o săptămână mai târziu. Ambele analize sunt semnate cu inițialele S.B. Ar fi un mod de prescurtare pentru numele recent adoptat, Sebastian, cum găsim și în „Universul Literar” din 10 iunie 1928. Cronicarul debutant era preocupat să distingă prin ce mijloace, mai ales portretistice, izbuteste artistul să restituie caracteristicile de mediu și umanitate întâlnite la Ierusalim, de unde revenise recent. Referentul avea motivul lui tainic să insiste asupra izvoarelor de inspirație, dacă avem în vedere că Ierusalimul fusese, cândva, suprem refugiu al unuia dintre bunici. Poate, în concordanță cu tradiții de familie (sugerate și de Benador, el însuși brăilean), S.B. intră în intimitatea credințelor iudaice, profitând că se apropia în calendar Hanuca. Reface povestea străveche, cu o doză de melancolie abia strunită: „Se va povesti zilele acestea copiilor aceeași poveste de vitejie evreiască a Macabeilor și lumânările se vor aprinde iar, luminând același basm ascultat altădată pe băncile unui heder, cu pumnii strânsi și ochii mirați. O clipă gândul ni se va întoarce către minunea scrisă în cărți și bucuria altor zile va stăruir acum”. El caută în popasul festiv o lecție, „acum când viața ne este mai frământată și liniștea mai primejduită”. De aici, insistența pe semnificația activă, de reflecție solidară: „Hanuca este o sărbătoare de voinicie și nădejde. Se înțelege lesne de ce, în toate zilele noastre mari, găsiți o egală urmă de tristețe și împărtașești o aceeași străveche melancolie. Un neam atât de greu și de mult încercat nu-și poate uita durerile și nu și le poate aminti altfel decât într-o împărtașire cu toate sângerațiile și tristețile trecutului. Nenorociri pe veci neuitate se leagă între ele într-un nesfârșit lanț de povești și aniversări. Toate, prilej de obștească întristare. Orice sărbătoare evreiască se împarte între spiritul Sionului și nenorocirea ghetoului. Între Sion și Diaspora se deslușesc amintirile noastre, între Sion și Diaspora se înalță zilele noastre mari [...]. În istoria noastră făcută din veșnice frământări între paginile cărții, este amintirea unei clipe unice de dărz și neînfricată răzvrătire. Este chezașia vigoarei noastre de neam, este siguranța bărbăției noastre... Dar poporul, care știa să răfoiască paginile și să însemneze cu grijă literele sfinte ale unei Tore, a dovedit că știe să învârtească la fel săbii și să întorcă lovituri”. Refuză categoric să accepte opinia celor ce pretind că inteligența și eficiența pragmatică ar fi antinomice. „Ne-am înfrățit totdeauna rosturile noastre cu rosturile Torei, am trăit cu legile rugăciunilor și ale cuvântului, dar în clipa când viața ne-a cerut efortul unei lupte, i l-am dat. Bărbătește, sigur, dărz. Și-am învins atunci, fiindcă în dosul săbiilor strălucirea o lumină și o credință. Am învins fiindcă nu luptam ca să umilim, ci ca să apărăm un gând. Fiindcă am fost neamul Spiritului, am izbutit să fim și apărătorii lui”. Ultima frază cade ca o deviză pentru întreaga activitate ce avea să urmeze. Argumentația are stângăcii, candori, redundanțe, poticneli, însă unele secvențe au aer axiomatic, nuclele ale unor formulări ulterioare mai meșteșugite, poate, nu mai sincere, ci doar mai orgolioase, cum stă bine oricărui tânăr emancipat de febrele adolescenței: „Opera noastră trebuie să crească din muncă și pace, din încordare și străduință. Trebuie să dovedim încă o dată că pe noi nu ne paralizează cartea și că, dimpotrivă, ne obligă și ne ușurează munca”. Să fie aici sămburi ai confunțărilor trecute ulterior pe seama maturizării din întâlnirile cu Winkler, cu S.T. Haim, pe de o parte, cu Pârlea, cu Mircea Vieru, pe de alta, pe parcursul desfășurării romanului?

Sigur, dialectica dialogului pe teme iudaice l-a atras pe scriitor fără a face din ea o preocupare constantă. Când se ivește ocazia, precum la apariția cărții lui Zissu, de analize istorice și polemici la zi, ia taurul de coarne și lasă să-i scape mărturia că va produce propriile soluții șirului de dileme contemporane într-o carte ce avea să fie tocmai *De două mii de ani*. Era în 23 martie 1932. Nici nu bănuia ce calvar îl pândeia din cotloanele întunecoase ale epocii. Deocamdată era în culmea fericirii dacă mai apuca să dea o raită pe malurile împodobite de sălcii ale Dunării, repede speculată într-o pagină de reporter frenetic (*Plimbare printre catarge*, „Cuvântul”, 5 mai 1932). Pentru a se feri de rutină, mai schimba ținta plimbării, să vadă și alți oameni, alte repere comparative, ca de pildă la Peștera Ialomicioara, de unde va fi putut să dateze fotografia de grup, cu Mircea Eliade, tolănit pe iarba tâpșanului, sub privirile lui Sebastian, de strajă, parcă, celor patru sau cinci femei amice, toți în ținută de sportivi imbatabili (de vorbă cu Ion Gârbacea, „Cuvântul”, 27 iulie 1932). Turism alternativ la ceasurile de lectură asiduă pentru pregătirea cărții promise. Era fericit să reflecteze la diverse maniere epice (lua act de Moravia, de Italo Svevo), incitat de recenta lucrare a unui literat francez antrenat în judecarea vâlmășagului istoric de la război încoace. Iși da curaj lui însuși că va putea desluși ițele evenimentelor proiectate a alcătui țesătura romanului, tocmai fiindcă exercițiul viziunii artistice ajută la atingerea unei viziuni ferme în trierea faptelor și atitudinilor: „...această ținută obiectivă și în același timp vioaie, această atitudine calmă față de lucruri, dar de asemeni curioasă, căutătoare și trează, nu ar fi izbutit să o aibă un istoric de profesiune și o are, în chip firesc, un literat. Adică cineva care a învățat, din profesiunea lui, să privească viața detașat, simplu, nuanțat, gata pentru orice surpriză, receptiv pentru orice pasiune, dispus la orice situație. Este un gust al spectacolului de viață, pe care nu cred să-l dobândești mai disciplinat decât în literatură și, poate, în gazetărie” („Cuvântul”, 10 august 1932). Până una alta, făcea publice, când și când, fragmente din *Orașul cu salcâmi*, unde sufletul lui zburda în voie, detașat de grijile tot mai apăsătoare, cumulate, ca nori grei, deasupra Dunării, pe întregul ei curs românesc și european. (G.S.)

Cu Mircea Eliade și alți prieteni, pe cărări de munte